

Crveno obilje - (pri)povijest o jednom socijalističkom snu

Francis Spufford, *Red Plenty*,
London: Faber and Faber, 2010., 434 str.

Marc Bloch je svojevremeno napisao u *Apologiji historije* da je povijest „prizor ljudskih aktivnosti“. Po tome je povijesna znanost poslovično poetična, što onemogućuje njeno svođenje na ustavljene zakone i strukture. To je istodobno i vrlina i slabost, i svaki povjesničar je bar jednom zdvajao nad tom vječitom dilemom. Ona je očito zaokupljala i poznatog engleskog pisca Francisa Spufforda, čije recentno djelo *Red Plenty* nije ni ZF novela/roman, ali ni profesionalan historiografski rad, iako sadržava elemente oboje. Na-sumičnom čitatelju-laiku će se na dijelovima definitivno činiti kao da je riječ o složenom i ezoteričnom stručnom tekstu. Profesionalac-povjesničar pak neće moći uteći dojmu da je posrijedi zapravo beletristički rad, iako postoji vrlo detaljan znanstveni aparat. Kako sam autor nastoji razjasniti (i nedvojbeno u sebi pomiriti vrlo konfliktne diskurse na kojima zasniva knjigu), riječ je o povijesti ideje koja je inspirirala cijelu jednu generaciju u SSSR-u; sna da će pravilno optimizirana planska ekonomija omogućiti socijalizmu da nadvlada kapitalizam na njegovom vlastitom terenu i omogućiti sovjetskom narodu da uđe u eru komunizma; života u izobilju i bogatstvu kojem će Zapad moći samo zavidjeti. Odabran povijesni kontekst je upravo idealan za portretiranje te priče; kraj 1950-ih i 1960-e, kad je Sovjetski Savez godinu za godinom ekonomski rastao vratolomnom brzinom, da bi se prema kraju tog perioda skoro pa ostvaren san rasplinuo u sivilu političke reakcije i rastuće ekonomske stagnacije Brežnjevljeve ere.

Djelo hrabro premošćuje vakuum između dva područja (historiografija i beletristika) koja zapravo ne bi trebala imati mnogo veze. Spufford, koji dolazi iz obitelji poznatih povjesničara (majka Margaret socijalna je povjesničarka, a otac Peter ekonomski), gotovo je zloglasan zbog sklonosti tako odvažnom eksperimentiranju. No, opsežna problematika sistema centralnog planiranja i svega vezanog uz nju je vrlo studiozno istražena. Autor možda plete narativ oko života stvarnih i fiktivnih ljudi koji su bili (ili mogli biti) dijelom te velike priče, ali nakon nekoliko desetaka stranica više ne iznenađuje koliko on to temelji na činjenicama; bilo autorovim vlastitim istraživanjima ili dostupnoj znanstvenoj literaturi.

Već grafičkom opremom korica knjiga plijeni pažnju; na njima je futuristički (sovjetski) grad koji neodoljivo podsjeća na Langov *Metropolis* uz jednostavan, ali zvučni slogan „Industry! Progress! Abundance!“ (Industrija, napredak, obilje), koji svemu daje notu bombastičnosti propagandnih plakata. Sadržajno se sastoji od šest tematskih cjelina, počevši s uvodom. Prije samog narativa autor iznosi popis likova kao da je riječ o glumcima u kazališnom komadu. Ipak, jasno razgraničuje stvarne i fiktivne, razrađujući i odjelitu polukategoriju fiktivnih likova zasnovanih na stvarnim povijesnim ličnostima.

Autor otvara svaku cjelinu sumarnim historiografskim tekstom kojim razmatra određen set pitanja vezanih uz neke aspekte glavne teme. Njima u sadržajnom smislu usmjerava poglavlja koja slijede. Nakon toga počinje ono čime se ovo djelo izdvaja. Svako od kraćih poglavlja pruža zaseban uvid u neki problem vezan uz temu, čineći to iz perspektive niza stvarnih i fiktivnih ličnosti. Pritom Spufford preuzima ulogu pripovjedača koji slijedi misli i dogodovštine protagonista/protagonistice svakog poglavlja. Ako je riječ o stvarnim povijesnim ličnostima poput samog Nikite Hruščova, onda se u poglavlju nudi opsežniji

pogled iz ptičje perspektive. S druge strane, ako je glavni akter npr. Sergej Aleksejevič Lebedev, sovjetski programer i računalni inženjer (također stvarna osoba), onda slijedi vrlo idiosinkratično poglavlje s obiljem kompleksnih tehničkih detalja. Iznenađuje lakoća kojom se takav tekst prati, što se može pripisati autorovoj pripovjedačkoj vještini i poznavanju raznoraznih ezoteričnih tema poput, npr., povijesti računalne industrije SSSR-a. Naposljetku, cijeli asortiman fiktivnih „običnih“ ljudi oslikava sovjetsku svakodnevicu. Ipak, iz njihove se žablje perspektive jasno vidi kako je planska ekonomija na razne načine uvjetovala živote sovjetskih građana, bilo da je riječ o seljacima-kolhoznicima ili povratnicima iz gulaga.

Prvi dio (1-77) autor otvara pomalo apologetski; iznosi kako piše priču u stilu ruskih bajki; ideja je ovdje glavni glumac, a ljudski likovi joj ili pomažu ili odmažu (3-7). Prikladno je stoga da je glavni lik prvog poglavlja (*The Prodigy, 1938.*, 8-17) mladi Leonid Vitaljevič Kantorovič, kasnije poznati sovjetski matematičar i ekonomist. Nobelovu nagradu za ekonomiju je dobio 1975. za teoriju linearnog programiranja; tome su prethodila desetljeća rada na optimiziranju planske ekonomije. Spufford rekonstruirala trenutke u pretrpanom lenjingradskom tramvaju 1938. godine kada je Kantorovič navodno dobio prvu iskru inspiracije koja je vodila tome, i čime se ovo djelo zapravo bavi. Skokom u budućnost vidimo što je centralno planiranje zapravo omogućilo SSSR-u; takmičenje za vodeći položaj u svijetu sa SAD-om (*Mr Chairman, 1959*, 18-39). Odabran je prikladan povijesni trenutak kao i povijesna ličnost-glavni lik; Nikita Hruščov tokom državnog posjeta SAD-u 1959. Istražena je i tema sukoba tih suprotstavljenih kultura (*Little Plastic Beakers, 1959*, 40-58). Američka izložba u moskovskom parku Sokolniki 1959. kulisa je za (moguć) verbalni sukob fiktivne sovjetske studentice-komsomolkinje i američkog izlagača, crnca. Naposljetku, slijedimo izmišljenog ekonomista u posjetu obitelji zaručnice na tipičnom ruskom selu; neadekvatnosti planske ekonomije na bazičnom nivou se najoštrije vide na neimaštini i zaostalosti koje su vladale na selu tokom sovjetske ere (*White Dust, 1953*, 59-76).

Idućim dijelom (79-138) razmatraju se specifičnosti planske ekonomije spram tržišne i problemi proistekli iz predosljedne primjene marksizma na nerazvijenu rusku/sovjetsku ekonomiju. Nakon uvoda (81-91) pratimo Leonida Vitaljeviča kao sudionici njegova predavanja o ključnom problemu aproksimiranja vrijednosti proizvedenih dobara (*Shadow Prices, 1960*, 93-107). Konkretno, autor želi što jezgrovitije oslikati tada aktualan sukob između dogmatskih „političkih ekonomista“ stare škole i reformske struje iza Kantoroviča. Nakon toga dobivamo vrijedan uvid u svijet (tada) vrlo dinamične sovjetske računalne industrije, učeći usput i o osnovama suvremene elektronike od spomenutog Sergeja Aleksejeviča (*From the Photograph, 1961*, 108-119). Naposljetku, dogodovštine pisca i glazbenika Aleksandra Galiča (kasnije disidenta) na 21. kongresu KPSS 1961. oslikavaju opću društvenu atmosferu optimizma tokom „odmrzavanja“, bez čega ne bi ni bile moguće razne izvandogmatske tendencije u znanosti i umjetnosti (*Stormy Applause, 1961*, 120-137).

Treća cjelina (139-202) bavi se intelektualnim zasadama sovjetske inteligencije, utemeljenim na etici prirodnih znanosti. Autor uvodno (141-149) problematizira kako je njezina kritičnost prigušena marginalizacijom humanističkih znanosti, s kobnim posljedicama. S jedne strane, znanstvenicima prirodnjacima je u vrijeme Hruščova dano podosta privilegija, zbog njihove važnosti sustavu. To se jasno vidi po doživljajima izmišljene biologinje, novopridošlice u relativno ležernu atmosferu tada (1962.) novog „akadem-

skog grada“ kod Novosibirsk (Akademogorodok). Saznajemo od Kantorovičeve svite da reformisti pripremaju prvi eksperimentalni korak; podizanje cijena mesa. Konačni cilj je bila transformacija proizvodnje, od kvantitete prema efikasnosti i kvaliteti (*Midsummer Night, 1962*, 151-186). S druge strane, nepostojanje bilo kakve javne diskusije o bitnim pitanjima je dovelo do tragedije. Mehanički provedena reforma je izazvala žestoke prosvjede siromašnih radnika Novočerkaska. Preko fiktivnog lokalnog partijskog aparatčika pratimo rekonstrukciju represivne reakcije vlasti koja je završila u krvoproliću (*The Price of Meat, 1962*, 187-201).

Neadekvatnosti centralnog planiranja su iduća tema (203-265). Uvodno se (205-210) razjašnjava funkcioniranje sistema, kao i promjene koje je reforma trebala uvesti. Iako su svi likovi u cjelini izmišljeni, oni ipak precizno portretiraju razne bezimene kotačiće tog sustava. Za početak, arbitrarnost viših planera u *Gosplanu* (centralnom tijelu za ekonomsko planiranje) pri kompenziranju raznih manjaka u planu vrlo jasno oslikava raskorak između realnosti i idealizirane Lenjinove slike SSSR-a kao „jednog ureda i jedne tvornice“ (*The Method of Balances, 1963*, 212-233). Taj „manjak“ zapravo izaziva troje menadžera tvornice guma u fiktivnom gradu, koji ju sabotiraju s obzirom da ne mogu ispuniti godišnju proizvodnu kvotu. Na kraju dobivaju novi stroj i ispunjavaju ju, sa svim nagradama koje to nosi (*Prisoner's Dilemma, 1963*, 224-233). No da je sistem sve više bio prožet korupcijom od vrha do dna predočuje interesantan opis (polu)kriminalnih transakcija na dnu, koje su osigurale dolazak novog modela stroja, a ne samo zamjenskog starog modela (*Favours, 1964*, 234-264).

Vodeći kadar Partije je tema pete cjeline (267-319). Autor piše (269-274) kako vođe SSSR-a nisu nužno bili najobrazovaniji ili najsposobniji, ali sigurno najambiciozniji i najgramzljiviji. S jedne strane Hruščov, dovoljno inteligentan da teška pitanja prepusti stručnjacima, smijenjen je nakon što se otuđio nepostojanom politikom; slijedimo rekonstrukciju tog sumornog dana (*Trading down, 1964*, 276-282). S druge strane, nova klika oko Brežnjeva slijedila je konzervativnu logiku da „ne treba popravljati što nije pokvareno“, s pogubnim dugoročnim učincima u ekonomiji koja počinje stagnirati (*“Ladies, cover your ears!”*, 1965, 283-301). Naposljetku, stječemo uvid u privatnost tipične sovjetske urbane obitelji, te općedruštvenu atmosferu za Brežnjeva (*Psychoprophylaxis, 1966*, 302-318).

Posljednji dio opisuje kraj snova (321-361). Posvemašnja konzervativnost Brežnjevljeva režima je dotukla planove za rekonstrukciju sovjetske ekonomije na novoj razini tehnologije i produktivnosti; SSSR-a je ostao na ugljenu i čeliku dok je Zapad prešao na mikročipove (323-327). Jednostrane odluke na vrhu su tako jako oslabile sovjetsku računalnu industriju, što opet pratimo preko programera Lebedeva (*The Unified System, 1970*, 329-340). Ideološko zahlađivanje nije zaobišlo ni *Akademogorodok*, gdje bezazlena umjetnička manifestacija izaziva represiju protiv „anti-sovjetskih“ znanstvenika (*Police in the Forest, 1968*, 341-356). Naposljetku, prikladan zaključak daje sam Hruščov, ogorčen i zaboravljen od svijeta u svojoj dači. „Raj je mjesto gdje ljudi žele ići, a ne odakle bježe“, piše Nikita Sergejevič epitaf socijalizmu u svojim memoarima (*The Pensioner, 1968*, 357-361).

Nakon vrlo zanimljivog narativa slijedi opsežna znanstvena oprema; bilješke i bibliografija. Bez ograde, 53 stranice bilješki su izuzetno važne; bez njih narativ ne bi bio ni približno tako zaokružen i jasan. Mimo toga što razgraničuju stvarnost i fikciju isprepletene u sadržaju, Spufford objašnjava zašto je i s kojom namjerom napisao to što je napisao, te odmah iznosi literaturu na kojoj to zasniva. Bez daljnje, posao je urađen kvalitetno. No

može se zaključiti da je time zapravo želio na određen način znanstveno legitimirati svoj diskurzivno odvažan eksperiment; naposljetku, o ovoj problematici je mogao jednostavno napisati i historiografski tekst sasvim u skladu sa standardima struke.

Bez obzira na sve, ovo djelo je zapravo najlakše preporučiti povjesničarima i društvenim znanstvenicima. Radi se o povijesno vrlo relevantnoj temi, međutim, daleko presloženoj da bi privukla laika koji želi štivo za opuštanje. Informirani kritičar će nesumnjivo naći mnoštvo nedostataka na polju autorova pristupa i znanja ruskog jezika, društva i kulture. O tome i sam Spufford iznosi rezerve, nastojeći kompenzirati zaista opširnomo literaturom. No, kako ovo nije čisti historiografski rad, ne može mu se sasvim predbacivati nepotpuno stručan pristup prezentaciji. Kako su ovakvi hibridni tekstovi pomodni na Zapadu, bilo bi zanimljivo vidjeti ih više kvalitetnih poput Spuffordovog.

Vedran Muić

Suvremeni pogled na jugoslavensku svakodnevicu

Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike, ur. Lada Duraković i Andrea Matošević, Pula-Zagreb: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Sa(n)jam knjige u Istri, 2013.

U izdanju Srednje Europe, Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli i priredbe Sa(n)jam knjige u Istri tiskan je u studenome 2013. Zbornik radova pripremljenih za međunarodni znanstveni skup *Socijalizam na klupi. Kulturološke i povijesne interpretacije jugoslavenskog i postjugoslavenskih društava*, koji se u organizaciji Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma održao u Puli u prosincu 2013. Zbornik se sastoji od uvodne riječi urednika, jedanaest članaka i podataka o autorima. Zbornik je interdisciplinaran, a zastupljeni autori bave se različitim područjima društvenih i humanističkih znanosti, pri čemu im je svima zajedničko da su se rodili između 1972. i 1979. godine i tako odrasli u jugoslavenskom samoupravnom socijalizmu. Zbornik je višejezičan, članci su napisani na hrvatskom, slovenskom i srpskom jeziku, a svaki na kraju ima i kratak sažetak na engleskom. I dok kod članaka napisanih na srpskom jeziku nema pretjerane jezične barijere, oni čitatelji koji se ne snalaze u slovenskom jeziku urednicima, Andrei Matoševiću i Ladi Duraković, mogli bi zamjeriti tu odluku.

Ivana Dobrivojević napisala je članak *Industrijalizacija kao imperativ. Ekonomska politika Partije 1945-1955*. Autorica u njemu obrazlaže posljedice politike Partije koja je kao prioritet postavila izgradnju teške industrije s ciljem ostvarivanja samodovoljne ekonomije i definitivnog razvlašćivanja predratne elite. Ipak, prvi petogodišnji plan započet 1947. godine, umjesto rasta, donio je dramatičan pad za koji uzroke treba tražiti u tome što se pri izgradnji teške industrije nije vodilo dovoljno računa o tržišnim potrebama, prometnim vezama i sirovinskim potencijalima. Posljedica su bile tvorničke hale bez

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 46

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2014.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 46

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vlatko Previšić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrтко Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb

Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Ivanka Cokol

Lektura

Jadranka Brnčić

Tisak

Web2tisak, Zagreb

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*